

початку їх виникнення у вченнях найбільш яскраво виражена містична складова. Саме в очікуванні чуда воєдину зливається містицизм вчення цих релігійних утворень з пропагандою Православної церкви різних чудес з метою якомога більшого впливу на прихожан та їх збереження.

Список використаних джерел

1. Доклад В. М. Скворцова об иннокентиевщине // Новое время. – 1913. – № 16. – С. 21.
2. Зеленин Н. Донесение об иннокентиевском движении / Н. Зеленин // Миссионерское обозрение. – 1911. – № 5. – С. 16.
3. Кирика Ф. О так ноазываемом балтском движении в Бессарабии, известного под именем иннокентиевщина / Ф. Кирика // Миссионерское обозрение. – 1913. – №4. – С. 417.
4. Державний архів Рівненської області, ф. Р 204, оп. 12, спр. 261, арк. 5.

Ludmila Shuhaeva

THE RELIGIOUS MINORITIES OF ORTHODOX ORIGIN OF CHARISMATIC DIRECTION IN UKRAINE: THE PRESENT SITUATION AND TENDENCIES IN CHANGES

The article analyzes the current state and trends of religious minorities Orthodox origin in Ukraine, in particular nocents and leontiv.

Key words: *nocenti, leonteus, religious minorities, charismatic, Orthodox Church.*

Юлія Новак (м. Острого)

СТАВЛЕННЯ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ ДО «СЕКТАНТСТВА» НА ВОЛИНІ-ЖИТОМИРЩИНІ У 1920-Х РР.

У статті аналізуються позиції православних церков щодо сектантського руху на Волині-Житомирщині у 1920-х рр.; з'ясовано основні причини збільшення кількості сектантських громад; простежено основні методи полеміки із «сектантством».

Ключові слова: *Волинь-Житомирщина, Православні Церкви, обновленство, сектантство.*

Актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення суспільно-релігійних трансформацій Волино-Житомирського регіону у 1920-х рр. А саме, недослідженими лакунами у вітчизняній науці залишаються відносини між православними церквами, протестантизмом та релігійними громадами сектантського типу.

Державно-церковні відносини висвітлені у працях таких науковців: В. Пащенко, А. Зінченка, О. Ігнатуші, А. Киридон, С. Жилюка та ін. Ці вчені здійснили ряд досліджень державно-партійної релігійної політики, міжцерковних відносин, репресій 1920–1930-х рр. тощо, у контексті яких вони побіжно висвітлювали і деякі питання сектантського руху.

На Волині-Житомирщині період 1920-х рр. характеризувався помітним збільшенням кількості сектантських громад. Станом на 1925 р. в Україні до «сектантського руху» належало 1349 громад (164064 членів), а до православ'я – 9071 громада (6499730 членів) [5, с. 126]. Таким чином, у відсотковому відношенні кількість сектантських громад від православних становила 14,87 %. У Коростенському окрузі станом на 1 січня 1926 р. нараховувалось 9101 сектантів, коли православних – 73735 членів [4, с. 44], що складало у співвідношенні 12,34 %. Загалом в межах різних населених пунктів Волині-Житомирщини кількість сектантів у співвідношенні до православних складала 10–15 %. Слід уточнити, що під поняття «сектантство» радянська влада відносила протестантські громади, так і релігійні громади сектантського типу (духобори, молокани, мальованці та ін.). Статистичні дані включають більший відсоток протестантських громад. Тому для дослідження релігійних громад сектантського типу ці показники є умовними.

Сектантство успішно розвивалося. Упродовж 1921–1924 рр. щорічний приріст сектантських громад в Україні складав приблизно 150–200 %. За даними ВАК при ЦК КП(б)У, на жовтень 1925 р. кількість раціоналістичного та містичного сектантства зросла у шість разів, що становило 1578 громад (148627 осіб). Загалом сектантський рух в Україні був представлений двома десятками течій [4, с. 298].

Поширення сектантства на початку 1920-х рр. деякі дослідники пояснюють тим, що РПЦ, втративши державну підтримку, виявилась нездатною самостійно боротись з цим рухом. Старі механізми місіонерської діяльності (викриття та репресивні заходи) вже не працювали.

Православна церква, втративши статус державної, першою зазнала удару радянської антирелігійної машини. Не без допомоги влади вона була поділена на декілька течій, що, безумовно, негативно вплинуло на її становище. З іншого боку, потенційно православних віруючих приваблювали не лише ідеї любові та злагоди, але і специфічна організація як протестантів, так і релігійних громад сектантського типу. Серед загального хаосу їхні громади сприймалися як острівки колективізму, єднання, сфера виявлення суто людських відносин і почуттів. Наприклад, сектанти нерідко організовували різноманітні благодійні акції, безкоштовні обіди тощо [6]. Іншим фактором поширення сектантства слід вважати розділеність православ'я, що зумовило послаблення місіонерської роботи, оскільки основні зусилля спрямовувались на реалізацію становлення і розвитку власних інституцій.

У підрадянській Україні 1920-х рр. нараховувалось кілька Православних Церков: Український екзархат Російської православної церкви (РПЦ, староцерковники, старослов'яни, тихонівці, екзархісти), Всеукраїнська православна автокефальна синодальна церква (обновленці), Українська автокефальна православна церква (УАПЦ, липківці, самосвяти), Діяльна Христова Церква (ДХЦ), Соборно-єпископська церква («булдовщина», «лубенський розкол») [5, с. 128].

Загалом ідейна боротьба православних церков проти сектантства полягала в наступному: будь-яке сектантське вчення вважалось неправильним, лжевченням. Безрезультатність такого підходу у боротьбі проти сектантства визнавали самі православні, зокрема російські обновленці. У своєму офіційному часописі «Вестник Священного Синода Православной Российской Церкви»), констатували: «ми не панікуємо, коли говоримо, що сектантство збільшується кількісно і росте за рахунок православ'я. Але коли ми прислухаємося до їхньої пропаганди, коли уважно читаємо сектантські журнали, коли ведемо бесіду із самими сектантами, ми розуміємо, що сектантство не тільки збільшується кількісно, але іде вперед у винаході нових методів пропаганди свого вчення, викриває наші слабкі сторони і використовує їх» [7, с.7].

Поширенню різних протестантських об'єднань сприяла також їхня активна видавнича діяльність, передусім у сфері офіційної церковної періодики. Так, більш-менш регулярно виходили баптистський журнал «Баптист», журнал євангельських християн «Християнин», журнал молокан «Вісник духовних християн молокан», журнали адвентистів Сьомого дня «Голос Істини» та «Благовісник». З даних журналів православні черпали відомості про віровчення сектантів, виникнення нових течій, методи їхньої пропаганди, події внутрішнього життя, політичні і соціальні погляди тощо [7, с. 7].

Ставлення Обновленської церкви до протестантства на початку 1920-х рр. деякий час залишалося невизначеним. Зі свого боку, окремі сектантські організації, насамперед баптисти, дивились спочатку на обновленців як на своїх союзників у боротьбі проти старорежимної Православної церкви. Вони сподівались, що реформування православ'я, яке пропагували обновленці, усуне окремі віросповідні та ідеологічні розбіжності між ними й сприятиме конструктивному діалогу з об'єднавчих питань. Оптимістичний настрій підсилювався й тим, що частина інтелігенції ще в дореволюційні часи критично ставились до Православної церкви як структури царського самодержавства й нерідко відкрито підтримувала сектантство. З огляду на це, у 1923 р. баптисти звертались до обновленців з пропозицією розпочати пошук шляхів щодо об'єднання, але отримали рішучу відмову. Хоча серед обновленського духовенства були представники, зокрема священник із Харкова Володимир Шаповалов, котрі намагались порозумітись з протестантами – запрошували їх на свої з'їзди та відвідували сектантські зібрання [3, с. 294].

Ставлення обновленців до протестантів змінилось після 1923 р. Перший обновленський собор не ставив питання про сектантство, але пізніше Священним Синодом були розіслані циркуляри, які пропонували єпархіальним управлінням подати до Місіонерської Ради при Синоді відомості про місцеві секти і характер їхньої пропаганди. Розширений пленум Священного Синоду та з'їзд обновленських діячів у січні 1925 р. однозначно висловилися за проведення організованої боротьби проти сектантства. У квітні 1926 р. пленум Священного Синоду на нових засадах переорганізував Місіонерську Раду, що вже безпосередньо займалась скликанням Місіонерського Всесоюзного з'їзду. На з'їзді були виголошені доповіді проти сектантства митрополита О. Веденського «Про сутність сектантства», професора В. Белолікова «Про типи сучасного сектантства», протоієрея А. Ендека «Про практичні методи боротьби з сектантством». Основні тези цих доповідей лягли в основу вироблення резолюцій щодо боротьби проти сектантства [3, с. 295].

Така позиція обновленської церкви щодо протестантизму була зумовлена необхідністю відчуження від нього на офіційному рівні, оскільки тихонівці називали обновленську церкву сектантською. В умовах конкурентної боротьби за православних віруючих така позиція була цілком зрозумілою [3, с. 195].

Боротьба православних, зокрема обновленців, з сектантством чітко простежується в їхніх періодичних виданнях. Проте жорстка тональність антисектантських виступів власне російського обновленського журналу «Вестник» значно відрізнялися від дещо пом'якшеного українського «Благовісника». З 1925 р. практично жоден номер «Вестника» не виходив без погромної антисектантської публікації. Викривні матеріали проти сектантства належали професору В. Белолікову, який у своїх розгорнутих статтях не соромився вдаватися навіть до брутальності. Характерною особливістю антисектантських полемічних публікацій обновленців було те, що вони з метою дискредитації українського автокефального руху називали УАПЦ сектою. Ототожненням українських автокефалістів із сектантами професор В. Белоліков намагався довести однаково негативний вплив цих рухів на суспільне життя [53, с. 87].

Матеріали антисектантського змісту, що друкувались на сторінках «Благовісника», були вміщені у номерах цього журналу виключно за 1926 р. Насамперед, це публікації протоієрея С. Козубовського «Беседи с сектантами» та додатки «Місіонерського указателя», де зазначалися місця зі Святого Письма на захист православної віри проти сектантського тлумачення Біблії, зокрема питання вшанування святих ангелів і Божої Матері та молитовне звернення до них, полемічні тексти для розмови з адвентистами про кінець світу тощо [58, с. 79–82].

Антисектантський курс Обновленської церкви розчарував сектантських провідників, зокрема молокан, які сподівалися, якщо не на об'єднання, то, принаймні, на співпрацю. Керівник молокан М. Кудінов у 1927 р. говорив, що «нам, молоканам, особливо не бажано вести полеміку з обновленнями, тому що обновленство, хоча й з великою обережністю, все ж таки ступає на шлях боротьби проти старого відживаючого православ'я, і ми, сектанти, були дуже зраділи, коли п'ять років тому обновленці розпочали виявляти ознаки духовного життя, викривати стару церкву й руйнувати її основу за тим, щоб розвалити її і на її розвалинах збудувати дійсно Христову церкву із живих цеглин. Ми очікували, що обновленці займуть правильну лінію, згідно євангельського вчення, розпочнуть вивільняти православ'я від шкідливих і згубних помилок, звільнять храми від ікон і зовсім не потрібних прикрас» [7].

Подібно до молокан висловили своє розчарування і баптисти. Одним із номерів журналу «Баптист» звертав увагу своїх читачів на те, що обновленці змінили своє ставлення до них. Зокрема, зазначалося, що вождь обновленства митрополит Олександр не виправдав їхніх сподівань на реформацію в церкві, який в 1923 р. під час диспуту в Євпаторії назвав баптистів «братами у Христі», а вже у 1927 р. в одній з доповідей говорив, що «одним з головних завдань обновленства є боротьба з

баптистами». Автор нотатки з сумом дорікав, що «з братами не борються – з братами живуть у мирі». Баптисти писали про те, що всі найбільш важливі принципи обновленства вже давно проповідуються ними: погляди на аскетизм, на активну участь у будівництві життя, підвищення авторитету пастирства тощо, тому, ніби, немає підстав для протистояння. Вони пропонували обновленцям спільну роботу проти загального ворога-безвір'я і закликали керуватися у взаємовідносинах з віруючими словами любові та миру, та дотримуватись цілковитої терпимості з інакомислячими [4, с. 297].

Професор В. Белоліков визначав об'єктивні причини посилення сектантства: Декрет відділення церкви від держави і відмінна царського антисектантського законодавства дали можливість завжди готовим до прозелітизму сектантам широко організувати пропаганду. Той же декрет позбавив церкву державної опіки, якою вона звикла користуватися.

Залишившись сама, церква не зуміла і не змогла розгорнути своєї могутності, як взагалі, так і у боротьбі зі сектантством, зокрема. Навпаки, вона зовсім припинила місіонерську діяльність і безпорадне не підготовлене сільське духовенство залишилось віч-на-віч з організованим сектантським рухом.

Церква і віруючі опинилися в складному суспільно-політичному становищі, яким тактично скористалися сектанти, уміло граючи почуттями людей. Власне цим пояснюється успіх напівмістичних та містичних сектантських рухів.

Розколи в церкві і відсутність взаємної допомоги між духовенством різних гілок православ'я у боротьбі проти сектантства.

Правове і матеріальне становище духовенства слід вважати однією з головних причин посилення сектантства.

Падіння інтелектуального рівня старого духовенства і низький рівень нового. Матеріальні злидні, повне безправ'я, відсутність книг, газет, спеціальної духовної літератури позбавляють можливість духовенство поповнити свої знання, щоб дати гідну відповідь сектантству та атеїзму.

Відсутність практичного досвіду повчання у православного духовенства [1].

Фактично православ'я не могло дати достойну відсіч сектантам, які збільшувались, зокрема, за рахунок православних. Сектантство мало успіх «збагачення» новими членами із середовища православних і з наступних причин: згуртованість сектантів; взаємна підтримка не тільки в духовній сфері, але і у сфері громадських відносин; вияв наполегливості, енергійності у досягненні своєї мети, невдачі пропаганди у тому чи іншому селі не зупиняли їх і вони продовжували свою роботу; широка благодійність, за допомогою якої вони розпочинають свою справу, наприклад, допомагали тим людям, які були позбавлені уваги і підтримки з боку своїх родичів; жива фанатична віра у правдивість свого вчення; відсутність зовнішніх ознак пияцтва, крадіжок, порушення благочестя – ці якості приваблювали людей, які шукали духовної втіхи й були невдоволені наявністю хибних вад серед православного духовенства; прагнення до пожвавлення релігії на противагу православному консерватизму; культурно-господарські успіхи окремих сектантських громад, які привертали увагу православних; соціально-політичні гасла з закликами до загального братерства, майнової рівності співпадали з державною ідеологією і допомагали окремим сектантським керівникам стати на чолі громадського життя села, що забезпечувало ефективність пропагандистської роботи [4, с. 309].

Деякі православні діячі усвідомлювали справжні причини невдач православної місії та посилення сектантства. Зокрема, один обновленський священик говорив: «Треба нам не язиком і словами, а самим життям, прикладом, духом, чистотою показувати справжню красу християнства». Священик М. Арефський, підкреслював, що «ми живемо у такий час, коли церковні питання не можуть вирішуватись привселюдними дебатами чи викриттям; народові потрібно, щоб були задоволені його життєві духовні потреби. Насамперед ми самі повинні подивитись на себе й неупереджено перевірити власне становище» [2]. Він звертав на ті позитивні

сторони сектантського руху, яких не вистачало Православній церкві: «Ми не можемо відвертатися від тих особливостей сектантства, які характеризують його внутрішнє життя: вони давно мають правильно організовану громаду, до побудови якої ми тільки тепер переходимо, але зробити це нам поки-що не вдається. Справа благодійництва, справа загального народного співу, справа проповідництва, що часом переходить до дивовижних чутливих розмов про Господа, – у них зазвичай скрізь і завжди, у якому товаристві вони не знаходились, говорити про Господа, про Його любов, турботу, спокуту, підтверджуючи це все словами з маленької книжечки Нового Заповіту, яка завжди з ними, з якою вони ніколи не розлучаються. Хіба це не позитивні риси сектантства?» [4, с. 310–311].

Отже, причини посилення сектантства у площині негативних явищ православ'я і позитивних сектантства, що лежали на поверхні, явно вказували на необхідність нормалізації та зміни насамперед життя православної церкви. Але православні, у тому числі й обновленці, відмовились від проведення серйозних реформ, вдалися фактично до старих методів боротьби із сектантським рухом – виключно викривного та полемічного характеру. Між тим традиційна полеміка в нових суспільно-релігійних реаліях виявилась неефективною.

Список використаних джерел

1. Бернацький В. Релігійні настрої православного населення на Волині-Житомирщині у 1920-х рр. Режим доступу: http://histans.com/JournALL/green/green_2012_15/15.pdf.
2. Бондаренко В. Церковникам не дають відсіч / В. Бондаренко // Радянська Волинь. – 1929. – № 47. – С. 18.
3. Жилюк С. І. Обновленська церква в Україні (1922–1928) / С. І. Жилюк. – Рівне: РДГУ, 2002. – 384 с.
4. Жилюк С. І. Сектанти України та Волині в 20-х роках ХХ ст. / С. І. Жилюк // Житомирщина на зламі тисячоліть: Науковий збірник «Велика Волинь». Т. 21. – Житомир, 2000. – С. 162.
5. Киридон А. М. Час випробувань: держава, церква, суспільство в радянській Україні 1917–1930-х рр. / А. М. Киридон. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 384 с.
6. Петрушко В. Автокефалистские расколы на Украине и проблема их преодоления: канонический аспект. – Режим доступу: http://www.edms.org/index2.php?option=com_content&task=view&feid=250&pop=1&page=0&Itemid=70.
7. Подлинный лик сектантства // Вестник Священного Синода Православной Российской Церкви. – 1927. – № 3 (16). – С. 7–12.
8. Ульяновський В. Історія Церкви та релігійної думки в Україні / В. Ульяновський. – Кн. 2. – К.: Либідь, 1994. – 324 с.

Yuliia Novak

THE ORTHODOX CHURCHES' ATTITUDE TO THE TERM «SECTARIANISM» IN VOLYN AND ZHYTOMYR REGION IN THE 1920'S.

This article analyzes the position of the Orthodox churches to sectarian movement in Volyn and Zhytomyr region in the 1920's .; were explored the reasons about increasing the number of sectarian communities; were observed the main methods of polemic against «sectarianism».

Key words: *Volyn, Zhytomyr, Orthodox churches, obnovenstvo, sectarianism.*

Георгій Филипович (м. Київ)

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА АМЕРИКИ ТА ЇЇ РОЛЬ В ПРОЦЕСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ДІАСПОРИ

У статті аналізується роль УПЦ Америки в процесах національної ідентифікації українців діаспори. Виявляються особливості емігрантського релігійного буття, роль церкви в збереженні та становленні українськості та конфесійності мігрантів в іноетнічних та поліконфесійних умовах.

Ключові слова: *Православна церква Америки, національна ідентифікація, релігійна ідентичність, українці діаспори.*

Визначаючи націю або національну ідентичність, ще донедавна дослідники замовчували чи навіть заперечували роль релігійного фактора в процесі їх формування. Неупереджене вивчення реальної історії діаспори переконують в тому, що саме церква для українських емігрантів стала тією інституцією, яка зберегла